

АҲОЛИ ТОМОРҚАРИДА СУҒОРИШ ҚУДУҚЛАРИНИ БУРҒУЛАШ ХАРАЖАТЛАРИНИ МОЛИЯЛАШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Хакимов Зафар Ибрагимович

ТМИ- мустакил тадқиқотчи

Zafarhakimov39@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу тадқиқот ишида, суғориш қийин бўлган ҳудудларда аҳоли томорқаларини сув ресурслари билан таъминлаш харажатларини давлат томонидан молиялаш механизми ва уни самарадорлигини ошириш борасида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар: Молиялаш механизми, томорқа хўжалиги, субсидия, экстенсив , интензив.

ABSTRACT

In this research work, proposals and recommendations were developed on the mechanism of state financing of the costs of providing households with water resources in areas with difficult irrigation and increasing its efficiency.

Keywords: Financing mechanism, household plot, subsidized, extensive, intensive.

Кейинги йилларда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга давлатимиз томонидан катта эътибор қаратилмоқда. Сув ресурсларининг йўқотилишини камайтириш, қишлоқ хўжалиги ерларининг эрозия ва деградациясининг олдини олиш бўйича фаол чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Қишлоқ хўжалиги ерларини кўпайтириш имкониятлари мавжуд бўлмаган тақдирда қишлоқ хўжалигини янада ривожлантиришнинг экстенсив моделидан интензив моделига ўтиш бўйича ишлар олиб борилмоқда, бу эса қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларини, биринчи навбатда, бутун ишлаб чиқариш занжири бўйлаб харажатларни камайтириш учун молиявий ресурслар ва шарт-шароитлар яратиш ҳисобига давлат томонидан қўллаб-қувватлашни кучайтиришни ҳам назарда тутаяди. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигига мўлжалланган 20,2 млн. гектар ерларнинг атиги 20,7 фоизи суғориладиган ерлардир. Мамлакатимиз сув ресурсларининг қарийб 80 фоизи трансчегаравий сув ҳавзалари ҳисобига шаклланади. Жаҳон ресурслари

институтининг прогнозига кўра, 2040-йилга бориб Ўзбекистон сув танқислиги энг юқори бўлган 33 та мамлакатнинг бирига айланади.

БМТнинг Бутун жаҳон сув ресурслари куни муносабати билан эълон қилган маълумотларга кура бугунги кунда сайёрамиздаги 2 миллиард аҳолиси тоза ичимлик сувидан бевосита фойдаланиш имконига эга эмас. Мутахассисларнинг таҳлилларига кўра, жаҳонда 2000 йилдан 2050 йилгача булган даврда сувга булган глобал талаб 55 фоизга ўсади. Шунингдек, ҳисоботда 2017 йилда Марказий Осиёдаги превентив дипломатия буйича БМТ минтакавий маркази ва Аделфи университети томонидан утказилган тадқиқот ҳақида ҳам суз юритилган. Унинг асосий мақсади сув ресурсларини бошқариш соҳасидаги кенг куламли ҳамкорликнинг иктисодий фойдасини баҳолашга қаратилган эди. Маълум булишича, агар минтака давлатлари ҳамкорлик йулини танласа, улар йилига камида 4,5 миллиард АҚШ доллар эквивалентига тенг маблағни тежаш имкониятига эга бўлади.

Сувдан фойдаланиш масаласининг салбий бир томони шундан иборатки, хусусан, бизнинг кишлок хужалигимизда исрофгарчилик, жаҳонда белгиланган ўртача сув харажатлари ҳажмидан бир неча баробар кўпроқни ташкил этади. Хусусан, мамлакатимизда пахта хом ашёси етиштириш учун бир гектар ерга ишлов беришда 12-14 минг куб метр сув сарфланади. Аммо, Исроил давлатида гектарига атиги 5 минг куб метр сув ишлатишади-ю, оладиган пахта ҳосили 50 центнерга етади. Бизда эса ўртача ҳосилдорлик атиги 28 центнерни ташкил этмоқда.

Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 30 июлдаги “Сув таъминоти оғир ҳудудлардаги аҳоли томорқалари ва кишлок хўжалигида фойдаланилмаётган ер майдонларига сув чиқариш ишларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 459-сон қарорни қабул қилди. Бу қарорни чиқарилиши Ўзбекистон республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги “Аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4767-сон қарорига мувофиқ қабул қилинган бўлиб асосий мақсад, мамлакатимизда аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда ер ости сувларидан фойдаланиш кўламини ошириш ва қудуқ қазиш билн боғлиқ томорқа хўжалиги харажатларини бир қисмини субсидиялаш ҳисобланади.

Давлатимиз сув таъминоти оғир ҳудудлардаги аҳоли томорқалари ва кишлок хўжалигида фойдаланилмаётган ер майдонларини суғориш учун вертикал суғориш қудуқларини бурғулаш харажатларини бюджет маблағлари ҳисобидан субсидия ажратади.

1-жадвал

Аҳоли томорқа ерларин суғориш учун вертикал суғориш қудуқларни бурғулаш харажатларини субсидиялаш механизми¹

Молиялаш механизми	Ажратилади ган маблағ микдори ва шартлари	Механизмнинг афзаллиги	Механизмнинг камчилиги
Аҳоли томорқа ерини суғориш учун чуқурлиги 10 метрдан ортиқ бўлган ҳар бир вертикал суғориш кудуғини бурғулаш ва ишга тушириш билан боғлиқ харажатларни қоплаш;	кудукнинг ҳар бир метр чуқурлиги учун 100 минг сўмдан, бироқ БХМнинг 50 бароваридан ошмаган микдорда;	1.Қудуқдан фойдаланишнинг эркинлиги; 2.харажатнинг тежалиши; 3. ҳисоб-китобнинг аниқлиги; 4.сараф харажатлар сметасини ишлаб чиқишнинг соддалашганлиги.	1.чуқурлиги 10 метргача сув чиқадиган худудларга ушбу механизмнинг амал қилмаслиги;
Камида 30 та аҳоли томорқа ерларини суғориш учун вертикал суғориш қудуқларини бурғулаш ва ишга тушириш билан боғлиқ харажатларнинг 70%и, бироқ 120 млн сўмдан ошмаган қисмини молиялаш	Харажатларнинг 70%и, бироқ 120 млн сўмдан ошмаган қисми қопланади.	1.Бопқарув ва назоратнинг енгиллиги; 2.бир хил маҳсулот ишлаб чиқарувчилар учун қулайлиги.	1. Вегетация даври турлича экинларни экиш ва суғоришдаги чекловлар; 2.Қудуқни қазииш ва ўрнатиш билан харажатларнинг кўплиги; 3.ҳисоб- китоб қилишнинг бирмунча мураккаблиги.

Ушбу жадвал маълумотларини таҳлил қилганимизда, биринчи механизмнинг афзаллиги ва томорқа ер эгалари учун қулайлиги юқорироқ эканлигини кўриш мумкин.Қудуқни қазииш ва ишга тушириш харажатлари ҳисоб

¹ Президентнинг 30.06.2020 йилдаги “Аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги [ПҚ-4767](#)-сон қарори асосида муаллиф ишланмаси

китоби бўйича ўтказилган тадқиқот натижаси шуни кўрсатдики, кичик қудуқлар сонини кўпайтириш бюджет маблағларини тежаш имконини беради(2-жадвал).

Аҳоли томорқаларида кичик ва катта қудуқ қазииш харажатларининг иқтисодий кўрсаткичлари таҳлили²

2- жадвал

№	Иш турлари	Ўлчов бирлиги	Аҳоли хонадон и сони	Талаб этиладиган маблағ, млн. сўм	шундан 1 та хонадон учун, млн. сўм
1	Катта қудуқни қазииш харажатлари				
	Суғориш қудуқларини қуриш	дона	30	120	4,0
	Бир дона тик қудуқ вегетация давридаги тахминий электр истеъмолига кетадиган маблағ	4000 кВт/соат йилига	30	17,2	0,6
	Трансформатор	1 дона	35	50	1,4
	Электр тармоғини тортиш	10 км	30	90	3
	Сув тежовчи технологияларни жорий қилиш	сотих	30	30	1,0
	ЖАМИ			307,2	10,2
2	Кичик қудуқни қазииш харажатлари				
	Суғориш қудуқларини қуриш	30 метр	1	2,4	2,4
	Бир дона тик қудуқ вегетация давридаги тахминий электр истеъмолига кетадиган маблағ	4000 кВт/соат йилига	1	0,6	0,6
	Трансформатор	1 дона	1	-	-
	Электр тармоғини тортиш	10 км	1	-	-
	Сув тежовчи технологияларни жорий қилиш	сотих	1	1	1
	ЖАМИ сарфланган маблағ			4	4
	Тежалган маблағ				6,2

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки кичик қудуқ қазииш ва ишга тушириш нтижасида ҳар бир хонадон учун сарфланадиган харажатлар 4 млн сўмни, тежаб қолинган маблағ эса 6,2 млн сўмни ташкил этади.Лекин, “Томорқа Хизмати” МЧЖ лар фаолиятини ташкил этиш ва кооперация алоқаларини ривожлантиришда аҳолининг камида 30 та томорқалари учун суғориш қудуқларини барпо этиш муҳим аҳамият касб этади. Буни инобатга олиб, давлатимиз томонидан 2022- йилда ҳудудларда суғориш қудуқларини қазииш ва ишга тушириш бўйича манзилли режа ишлаб чиқилди.Унга кўра,

² Муллиф ишланмаси

худудларнинг шароити ва иқлимидан келиб чиқиб, туман ва маҳалла кесимида кичик ва катта қудуқларни қазिश ва ишга туширишнинг аниқ сони бўйича истиқболли режа ишлаб чиқилди(3- жадвал).

2022 йилда сув таъминоти оғир худудлардаги аҳоли томорқаларини суғориш учун вертикал суғориш қудуқларини ишга тушириш ПРОГНОЗ КЎРСАТКИЧЛАРИ³

3-жадвал

Т/р	Худудлар номи	Туманлар сони	Маҳаллалар сони	Қазиладиган қудуқлар сони	шундан:	
					кичик қудуқлар сони	катта қудуқлар сони
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	14	78	332	328	4
2.	Андижон	9	65	60	28	32
3.	Бухоро	7	38	150	125	25
4.	Жиззах	7	69	207	169	38
5.	Қашқадарё	11	217	431	409	22
6.	Навоий	6	74	365	313	52
7.	Наманган	9	87	93	57	36
8.	Самарқанд	6	45	90	45	45
9.	Сурхондарё	12	130	143	111	32
10.	Сирдарё	5	9	20	12	8
11.	Тошкент	3	14	65	53	12
12.	Фарғона	16	156	153	115	38
13.	Хоразм	8	31	41	15	26
Республика бўйича		113	1 013	2 150	1 780	370

2022 йилда мамлакатимизда аҳоли томорқа ерларини суғориш учун 2150 та бурғуланган қудуқлар қазिश ва ишга тушириш режалаштирилди. Шундан, 1780 та кичик қудуқлар, 370 таси катта қудуқлар қазिश режага киритилди. Қудуқларни қазिश учун ажратиладиган маблағлар Фермер хўжаликлари кенгаши ҳузуридаги “Фермер, деҳқон хўжалиги ва томорқа ер эгаларини

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 30.07.2020 йилдаги “Сув таъминоти оғир худудлардаги аҳоли томорқалари ва кишлоқ хўжалигида фойдаланилмаётган ер майдонларига сув чиқариш ишларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 459-сон қарори

қўллаб-қувватлаш жамғармаси” маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади. 2022 йилгача қудуқ қазииш харажатлари учун субсидия “Инқирозга қарши курашиш жамғармаси” маблағлари ҳисобидан амалга оширилган эди. Томорқа ер эгаларига ажратиладиган субсидиялар Фермер хўжаликлари кенгаши томонидан Сув хўжалиги вазирлиги билан биргаликда тасдиқланадиган рўйхатга асосан амалга оширилади (1- расм).

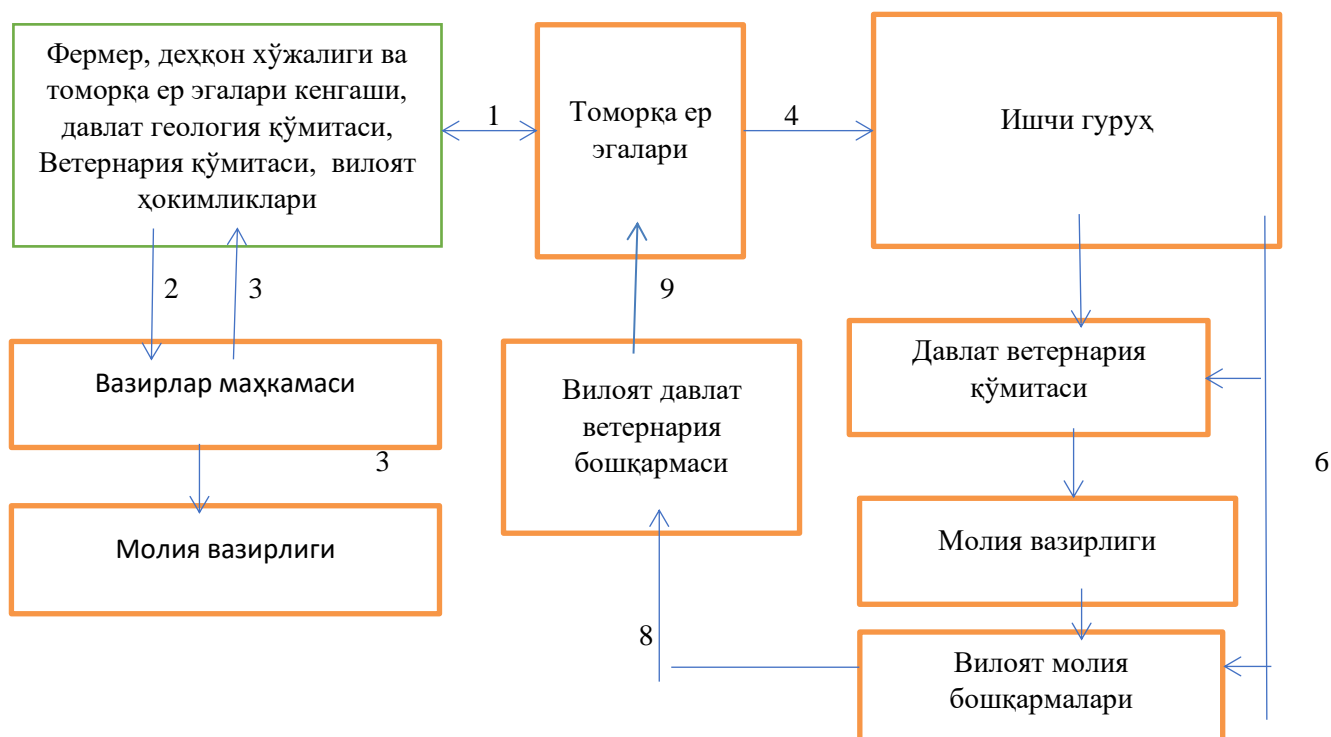
1. Томорқа ер эгаларининг келгуси йилда томчилатиб ва ёмғирлатиб суғориш технологиясини жорий қилиш учун суғориш тик қудуқларини бурғулаш бўйича аниқ рўйхатни белгиланган тартибда шакллантиради.

2. Аниқ рўйхатни ҳар йили 1 июлга қадар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига тақдим қилади.

3. Келгуси йилда томчилатиб ва ёмғирлатиб суғориш технологиясини жорий қилиш учун суғориш тик қудуқларини буруғлаш параметрларини тасдиқлайди ҳамда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигига, Давлат ветеринария қўмитасига, Ўзбекистон фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашига, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликларига ижро учун юборади.

Томорқа хўжаликларида вертикал суғориш қудуқларини бурғулаш харажатларини қоплаш учун давлат бюджети маблағлари ҳисобидан субсидиялаш СХЕМАСИ⁴

1-расм

⁴ Муаллиф ишланмаси

4. Озуқа экинлари етиштирувчилар суғориш тик қудуқларини тўлиқ қуриб, белгиланган тартибда фойдаланишга қабул қилинганидан сўнг тегишли ҳужжатларни ишчи гуруҳларга тақдим қилади.

5. Ишчи гуруҳлар беш кун муддатда озуқа экинлари етиштирувчиларнинг ҳужжатларини суғориш тик қудуқларини бурғулаш параметрларига мутаносиблигини ҳамда фойдаланишга топширилган суғориш тик қудуғини жойида ўрганади ва хулосаларни тайёрлайди. Хулосалар ишчи гуруҳлар раҳбарлари томонидан тасдиқланади.

Субсидия олишга талабгорлар рўйхатларини ҳар ойда шакллантиради ва тасдиқлаб, келгуси ойнинг 5-санасига қадар Давлат ветеринария қўмитасига, шунингдек Қорақалпоғистон Республикаси Молия вазирлиги, вилоятлар молия бош бошқармаларига тақдим этади.

6. Субсидиялар ажратиш буюртманомаларни ҳар ой якуни бўйича умумлаштириб, келгуси ойнинг 10-санасига қадар субсидия ажратиш бўйича Молия вазирлигига тақдим қилади.

7. Субсидиялар ажратиш буюртманомаларни ўрганиб уч кун муддатда субсидия ажратиш бўйича Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоят маҳаллий бюджет параметрларига ўзгартиришлар киритади.

8. Ажратилган субсидияни бир кун муддатда Қорақалпоғистон Республикаси Давлат ветеринария қўмитаси ҳамда вилоятлар давлат ветеринария бошқармалари шахсий ғазна ҳисобварағларига тегишли бюджет маблағларини ўтказиб беради.

9. Келиб тушган субсидияни икки иш куни ичида озуқа экинлари етиштирувчиларнинг тижорат банкидаги ҳисоб рақамига ўтказиб беради.

Тадқиқот натижасида хулоса қиладиган бўлсак, аҳоли томорқаларида маҳсулот етиштириш билан боғлиқ бир қанча муаммолар аниқланди:

1. Сув таъминоти оғир ҳудудлардаги аҳоли томорқалари ва қишлоқ хўжалигида фойдаланилмаётган ер майдонларини суғоришда муаммоларнинг мавжудлиги.

2. Исроил давлати технологияси асосида сувдан самарали фойдаланиш ва сувни тежаш орқали харажатни камайтириш имкониятининг мавжудлиги;

3. Томорқа ер эгалари фаолиятни молиявий қўллаб-қувватлаш ва вертикал суғориш қудуқларини 10 метрдан ошадиган қисмини 120 минг сўм миқдорида субсидиялаш орқали сув тақчиллиги муаммосига барҳам бериш мумкинлиги;

4. Ўзбекистон шароитида ҳудудларнинг географик жойлашувидан келиб чиқиб, ўртача 40-50 м чуқурликдан ер ости сувини чиқариш имкониятининг мавжудлиги .

5. Юқоридагилардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, сув таъминоти оғир ҳудудлардаги аҳоли томорқалари ва қишлоқ хўжалигида фойдаланилмаётган ер майдонларини суғориш учун вертикал суғориш қудуқларини бурғулаш, харажатларининг бир қисмини қоплашга субсидиялар бериш механизмини такомиллаштириш зарурлиги.

Натижада, деҳқон хўжаликлари, томорқа ер эгалари фойдаланишидаги ер майдонларида етиштириладиган ҳосил, даромад ва харажатларини аниқлаштириш ҳамда оптималлаштириш, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш прогнозларининг ишончлилигини ошириш имкониятлари яратилган ҳамда ушбу ерларда ҳосилдорлик ўртача 5-6 фоизга ошиши, 0,01 га ердан қўшимча 352 минг сўм даромад олинishi асосланди.

Томорқа ер эгалари харажатларини молиявий қўллаб-қувватлаш механизмнинг тўғри йўлга қўйилиши, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ўсишига, аҳолини ердан фойдаланиш самарадорлигини оширишига, сарфланадиган бюджет маблағлари самарадорлигини оширишига хизмат қилиш билан бирга, аҳоли даромадларини кўпайиши ва ўзини ўзи банд қилувчи аҳоли сонининг ўсишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 30.07.2020 йилдаги “Сув таъминоти оғир ҳудудлардаги аҳоли томорқалари ва қишлоқ хўжалигида фойдаланилмаётган ер майдонларига сув чиқариш ишларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги [459](#)-сон қарори
2. Ўзбекистон республикаси Президентнинг 30.06.2020 йилдаги “Аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги [ПҚ-4767](#)-сон қарори.
3. Ўзбекистон республикаси президентининг “Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги 23.10.2019 йилдаги ПФ-5853-сон фармони.

Интернет ресурслари

1. <http://WWW.mf.uz> – (Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги расмий сайти)
2. <http://WWW.soliq.uz> – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитаси расмий сайти)
3. <http://WWW.stat.uz> – (Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси расмий сайти)